

Štěpán Strnad

Kulturní diplomacie Francouzská zkušenost

TOMALOVÁ, Eliška (2008): *Ústav mezinárodních vztahů, Praha*

Stranou nejen odborné pozornosti by jistě neměla zůstat kniha Elišky Tomalové *Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost*, která vyšla v roce 2008. Prvním krokem většiny čtenářů bude nejspíše zaostření na zadní stranu přebalu publikace k jejímu abstraktu. Ta „si klade za cíl seznámit čtenáře s problematikou kulturní diplomacie z pohledu teorie i praxe od počátku devadesátých let 20. století po současnost. Poskytuje přehled o jednotlivých modelech kulturní diplomacie, aktérech, oblastech činnosti a strategiích. Zvláštní pozornost je věnována modelu francouzské kulturní diplomacie, která je pozoruhodná svou dlouhou tradicí a geografickým i tématickým rozsahem“.

Jako výzkumná pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů a Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se autorka soustředí na oblast francouzské zahraniční politiky, oblast mezinárodních kulturních vztahů, a to především na kulturní diplomacii Francouzské republiky. Tomu odpovídá i její publikační činnost, kterou prokazuje odbornou orientaci v dané oblasti. Fakt, že recenzovaná publikace představuje první autorčinu rozsáhlejší monografii, se nikterak neodráží v úrovni zpracování dané problematiky. Autorka se pohybuje na tomto poli se sebevědomou systematičností a teoretickou zručností. Podařilo se jí tak částečně vyplnit výzkumnou mezeru v českém politologickém prostoru, ve kterém nalezneme publikace věnující se různým oblastem diplomacie (ekonomické, veřejné aj.), ale žádná se doposud nevěnovala podrobněji diplomacii kulturní.

Základním leitmotivem práce „je proto přiblížit čtenáři právě tuto část diplomatické aktivity“ (s.7). Jedná se čistě o deskriptivní text. Práce je jasně a jednoduše

strukturována do čtyřech tematických bloků s vyváženým počtem kapitol. První část publikace **Kulturní dimenze zahraniční politiky** je věnována základním pojmům souvisejícím s kulturní diplomacií a vymezení stěžejních oblastí její činnosti. Autorka zde pojímá kulturní diplomacii jako formu veřejné diplomacie, která se obrací na širší veřejnost. Zdůrazňuje, že kulturní složka je dnes neodmyslitelnou součástí mezinárodních vztahů. Kulturní vztahy vytvářejí třetí dimenzi (spolu s politickými a ekonomickými vztahy) vztahů mezinárodních. „*Kulturní potenciál státu nebo jiného subjektu mezinárodních vztahů vytváří kapitál, který je využíván k formování a vymezování pozice na mezinárodní scéně. V dnešní době stejně jako v minulosti není působení státu odvozováno pouze od jeho geografické polohy, rozlohy a ekonomické a vojenské síly. Je pevně spjato s celkovým obrazem státu na mezinárodním poli, tedy s jeho kulturními hodnotami vytvářejícími charakteristickou složku národní identity. Z tohoto důvodu se dnes každý stát snaží využívat kulturních prostředků k vymezení a posílení svého místa v mezinárodních vztazích*“ (s.10). Došlo tedy k výraznému propojení kulturního působení a politické síly. A právě kulturní diplomacie si klade za cíl oslovovat „zahraniční publikum“ a být šířitelkou kulturního modelu daného státu.

Autorka čtenáře čitelně a systematicky provází pojmoslovím v oblasti kulturní diplomacie, upozorňuje na nejednotnost pojmosloví a vymezuje následujícího dělení. Popisuje zahraniční kulturní politiku státu na základě dvou rovin: roviny kulturní diplomacie a roviny tradiční diplomacie. „*Cílem kulturní diplomacie je zpřístupnění zahraničnímu publiku výše uvedených oblastí kultury formou podpory kulturních akcí (výstav, koncertů apod.), výměn osobností (vědců, úředníků), univerzitní spolupráce, výuka jazyka, zahraničního televizního a rozhlasového vysílání. Takto chápanou kulturní diplomacii je možno zařadit do kategorie veřejné diplomacie, která se obrací k širšímu zahraničnímu publiku. Druhou oblastí zahraniční kulturní politiky je ta rovina bilaterální a multilaterální zahraniční politiky, která se věnuje oblastem tematicky spadajícím do kultury (mezistátní dohody o kulturní spolupráci, mezinárodní dohody o liberalizaci obchodu a služeb apod.) a spadá do aktivit tradiční diplomacie“ (s. 11–12).*

Protože jsou obě tyto složky zahraniční kulturní politiky v současnosti stále více dávány do souvislosti s pojmy *měkké moci*, *veřejné diplomacie* a *nation branding*, které se překrývají, autorka je stručně charakterizuje. V debatě vztahující se k samotné podstatě mezinárodních vztahů se kloní k pojetí kulturní diplomacie jako nástroje šíření měkké moci, jejímž hlavním cílem je oslovit širší veřejnost a spolupodílet se tak na vylepšení vnímání daného státu v zemi příjemce. Tedy jedná se především o „image“ států (ale také subnacionálních aktérů i supranacionálních celků) v mezinárodní politice. Autorka výstižně připomíná tendenci nejen politického, ale také akademického diskurzu vnímat mezinárodní vztahy jako vztahy tržní (kde každý aktér usiluje o prosazení vlastní značky – *brand*). Kriticky hodnotí, klasifikuje a diferencuje příbuzné pojmy kulturní diplomacie.

Druhá část práce, nazvaná **Kulturní diplomacie a její modely**, poskytuje přehled kulturně-politických aktivit USA, Německa, Velké Británie a České republiky.

Autorka klade důraz na institucionální zázemí tvorby kulturní diplomacie, historický vývoj a hlavní oblasti činnosti. Nejprve se věnuje základním oblastem kulturní diplomacie, jako jsou kulturní centra, výměny umělců a osobností kulturního života, podpora školních institucí daného státu v zahraničí, zahraniční vysílání, podpora překladu, akademické výměny, podpora krajských spolků aj.. Při výběru příkladů kulturních diplomacií jednotlivých států se autorka stala kritériem aktivita a finanční podpora daného státu v oblasti kulturní diplomacie. Německo spolu s Velkou Británií a Francií se řadí na první místa mezi zeměmi s velkou šíří kulturně-diplomatických aktivit. V charakteristice kulturní diplomacie Spojených států amerických zdůrazňuje, že „*Američané jsou přítomni jen během krizí a v době míru odcházejí z terénu – dochází tedy k mobilizaci kulturní diplomacie v závislosti na momentální situaci*“ (s.30). Oproti tomu charakter britské kulturní diplomacie směřuje k většímu zapojení regionálních hráčů než je tomu u jiných států. Mezi základní rysy německé kulturní diplomacie patří velký podíl nadací na financování kulturních a vzdělávacích aktivit v zahraničí. Oblast šíření německé kultury byla však negativně ovlivněna zkušeností s válečnou propagandou. Goethe instituty, německá kulturní a vzdělávací centra v zahraničí, si proto vzhledem k dané historické záležitosti bedlivě střeží svou nezávislost na centrální vládě. Charakter české kulturní diplomacie je stále ve fázi formování. V rámci ČR hovoříme o tzv. kulturní složce prezentace ČR v zahraničí, která je dále složena z ekonomické a turistické oblasti. Toto komplexní pojetí zahraniční prezentace je vlastní především menším státům.

Předmětem třetí rozsáhlejší kapitoly, nazvané **Kulturní diplomacie – francouzská zkušenost**, je francouzský model kulturní diplomacie, který představuje klíčové téma celé práce. Kapitola je opět systematicky strukturována, kdy se čtenář nejprve seznámí se specifiky francouzského modelu, je seznámen s odlišnostmi francouzského pojmosloví v oblasti kulturní diplomacie, autorka si všímá skutečnosti, že ve francouzském prostředí se příliš nesetkáváme s termíny *soft power* či *branding*, což je dáno vlastním kulturně-jazykovým základem, a poté dochází ke konceptualizaci francouzské kulturní diplomacie v její historické perspektivě. Za základní charakteristiku francouzského modelu je považována „*největší a nejvíce geograficky rozšířená heterogenní síť zahraničních center, stále nezpochybněná centrální role státu a ministerstva zahraničních věcí, kontinuita kulturní diplomacie a politický konsenzus ve věci jejího místa v zahraniční politice. V neposlední řadě mezi specifika patří významná role jazyka v šíření francouzské kultury v zahraničí*“ (s.43).

Díky husté síti zahraničních kulturních center trvá kontinuita francouzské kulturní diplomacie od padesátých let 20. století. Čtenáři je zdůrazněno, že tento model vychází z francouzského tradičního sepětí kultury a moci a z přesvědčení, že stát hraje stěžejní roli v kulturní politice vnitřní i vnější. Důraz je kladen na roli francouzského jazyka ve vnějších vztazích. Jeho klíčové postavení vychází z chápání jeho role uvnitř francouzských hranic. „*Francouzština je vnímána jako nositelka francouzské kultury, jako instituce i prvek národní identity*“ (s. 46).

Prostor je věnován také měnícím se cílům a prioritám francouzské kulturní diplomacie, jak v čase, tak tématicky a geograficky. Nechybí ani přehled institucionální struktury a hlavních oblastí činnosti. Větší prostor je však ponechán způsobům šíření francouzského kulturního modelu do zahraničí. Autorka podrobně představuje čtenáři strukturu a rozsah francouzské zahraniční audiovizuální politiky. Popisuje proměny francouzského zahraničního vysílání od počátku devadesátých let po současnost. Všímá si důležitosti mezinárodního rozhlasového a televizního vysílání jako prostředku měkké síly státu, která představuje jedinečnou možnost oslovit širší publikum a informovat je o vlastním náhledu na mezinárodní události. Francouzské snahy prezentuje jako nabídku alternativní vize, francouzského pohledu na události a francouzského novinářského stylu. Sleduje také hlavní trendy ve vývoji francouzských kulturních center od poloviny devadesátých let 20. století po současnost. Upozorňuje na geografické rozmístění kulturních center, které dnes neodpovídá realitě. Zeměpisné rozmístění francouzských kulturních center odráží diplomatické priority Francie z 60. let. „Většina center se nachází v Evropě (44%) a v Africe (48%)“ (s. 74). Od poloviny devadesátých let 20. století dochází k postupné změně prioritních oblastí, kdy jsou rušena kulturní centra (především v západní Evropě) a otevírána nová. Přesto podle autorky stále panuje nerovnoměrné rozmístění kulturních institutů. „V Evropě se nachází 50% center, z toho 30% v Evropské unii. Deset procent center je v severní Africe, kdežto v celé Asii existují pouze devět procent center a americký kontinent, kde funguje zejména Alliance Française, je téměř ignorován“ (s.76). Za největší ze slabin zahraničních kulturních center Francie, kterými doplňuje vývoj trendu francouzských kulturních center, považuje nejednotnost a nesrozumitelnost jejich značky, která by zastřešovala tuto komplexní strukturu (na rozdíl od kulturních institutů německých, britských či českých). To vede k nečitelnosti francouzských kulturních center u zahraničního publika.

Francie patří nejen první pozice na světě v počtu kulturních center, její kulturní diplomacie je unikátní počtem a geografickým pokrytím sítě francouzských škol v zahraničí. Proto se dostává oblasti výuky francouzštiny a vývoji francouzských škol v zahraničí zvláštní pozornost. Kapitola je zakončena popisem systému a struktury státního financování kulturní diplomacie. Autorka zdůrazňuje, že „v současné době neexistuje žádný rozpočtový dokument, který by udával veškeré veřejné zdroje určené k financování kulturní diplomacie. Z povahy věci jde o průřeznou aktivitu v rámci které není možné najít jediného aktéra na politické nebo administrativní úrovni, který by byl odpovědný za kulturně-diplomatické aktivity jako celek“ (s.83). Prostor je věnován také analýzám francouzské kulturní diplomacie. Autorka představuje obsah několika posledních hodnotících zpráv, věnujících se obecně francouzské zahraniční kulturní politice. Co bude možná čtenář postrádat je analýza zpětné vazby vývozu francouzského kulturního modelu, která se v textu vůbec neobjevuje a která by byla vhodným doplněním obsahového záměru publikace.

Poslední čtvrtá část, s názvem **Francie jako obránce kulturních témat na mezinárodní scéně**, dokresluje pohled na francouzskou kulturní dimenzi zahraniční politiky prostřednictvím role Francie a dalších hráčů v procesu přijímání Úmluvy UNESCO

o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů. Jedná se o příklad francouzské tradiční diplomacie, která na bilaterální a multilaterální úrovni řeší témata spjatá s kulturou. Záměrem autorky je na tomto situačním příkladu ukázat, jakým způsobem Francie utváří svou kulturní dimenzi zahraniční politiky a proč ji lze v současné době považovat za dominantního činitele na poli mezinárodních kulturních vztahů. „Francie se od devadesátých let 20. století stala dominantním hráčem (a to nejen v rámci organizace UNESCO) na poli vytváření norem mezinárodních kulturních vztahů“ (s.105). Autorka si správně všímá a zdůrazňuje, že během budování této pozice využívá Francie do značné míry také koaliční potenciál frankofonních států (sdružených do Mezinárodní organizace Frankofonie). Většina těchto států patří do skupiny rozvojových zemí nacházejících se na africkém kontinentu. Jejich podporu si Francie získala začleněním rozvojové problematiky do *Úmluvy UNESCO o podpoře a ochraně rozmanitosti kulturních projevů*.

Knihy Elišky Tomalové zaujme nejen svým obsahem, ale i formou zpracování a literárním podáním. Text je čtivý, psaný živým jazykem mající dynamický spád. Text je hutný, přesto čtenáři přístupný, což má za následek velice pozitivní dojem, že žádné slovo není navíc. Zvolená forma odkazování pod čarou umožňuje čtenáři rychlou orientaci v referenční literatuře. Text je doplněn množstvím tabulek, schémat a jiných grafických příloh. Ty však text nezahlcují, ale přehledně podtrhují podstatné teze a závěry, s nimiž autorka v jednotlivých kapitolách pracuje. Kniha otevírá prostor pro další výzkum v oblasti kulturní diplomacie, zvláště v poslední dekádě, kdy po teroristických útocích na USA v září 2001 se zájem akademiků i politiků obrací ke konceptu měkké moci.

Eliška Tomalová: Kulturní diplomacie. Francouzská zkušenost. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2008, 128 s.